ВІДГУК
офіційного опонента,
доктора юридичних наук, професора Дрозд Валентини Георгіївни
на дисертацію Осадчого Павла Володимировича
«Реалізація права на ефективний засіб юридичного захисту на досудовому провадженні в кримінальному процесі України»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право»

В умовах сьогодення, інтеграція України до Європейського союзу призвела до необхідності проведення реформ, впровадження міжнародних стандартів і повноцінної трансформації системи кримінальної юстиції. Однією з ключових складових такого процесу є кримінальне процесуальне законодавство, яке ґрунтується на міжнародних стандартах прав людини.

Вивчення представлених Павлом Володимировичем Осадчим матеріалів дисертації дає підстави стверджувати, що автором проведено ґрунтовний юридичний аналіз теми, яка є однаково актуальною як для розвитку теорії кримінального процесу, так і в практичному вимірі. Сформульовані достатньо змістовні висновки і пропозиції, що виносяться на захист.

Дослідження Осадчого П.В. виконане з *актуальної* проблематики, що останнім часом привертає до себе увагу вчених різних галузей знань. Дисертація є одним із перших в українській науці кримінального процесуального права спеціальним комплексним дослідженням реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту на досудовому провадженні в умовах дії чинного кримінального процесуального законодавства та воєнного стану, в якому запропоновано вирішення низки практичних задач з урахуванням міжнародного законодавства й практики Європейського суду з прав людини.

Дисертантом досліджено та розкрито ключові положення основних нормативно-правових актів, які покликані забезпечити реалізацію права на ефективний засіб юридичного захисту.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні апробованої системи методів та методик. Постановка завдань, визначення об'єкту, предмету та мети наукового пошуку цілком відповідає загальним вимогам.

Теоретичні висновки зроблено на широкій основі результатів ряду галузей знань.

Емпіричну основу дисертаційного дослідження становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Державної судової адміністрації України за 2015–2024 рр.; практики ЄСПЛ; зведені дані анкетування 228 осіб (співробітників органів Національної поліції, прокуратури, суддів, адвокатів та інших фахівців права міст Дніпро, Черкаси, Запоріжжя, Херсон, Рівне, Київ, Одеса, Житомир, Івано-Франківськ, Тернопіль, Суми, Луцьк, Полтава, Харків, Хмельницький, Миколаїв, Вінниця). При вивченні матеріалів практики і визначенні ключових аспектів обраної проблеми використовувалася слідча, прокурорська, адвокатська та суддівська практики, а також особистий досвід роботи у правоохоронних органах України.

Обсяг використаних у роботі бібліографічних джерел забезпечує належний рівень її інформативності.

У дисертації комплексно опрацьовано широке коло важливих для розвитку сучасної науки положень, зроблено ряд теоретичних узагальнень та визначень, запропоновано нові підходи та авторське бачення шляхів подальшого удосконалення реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту на досудовому провадженні.

До вагомих здобутків дисертанта, насамперед, слід віднести:

— вдале обґрунтування сутності права на ефективний засіб юридичного захисту та виокремлення критеріїв реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту на досудовому провадженні;

— проведення систематизації гарантій забезпечення реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту під час процесуальних дій на початку кримінального провадження;

— доведення необхідності закріплення можливості оскарження недотримання розумних строків слідчим, прокурором до слідчого судді, оскільки подача такої скарги до прокурора не може бути визнана достатньою гарантією для

незалежного та безперешкодного розгляду скарги;

— здійснення аргументації права на ефективний засіб юридичного захисту під час процесуальних дій;

— розроблення механізму реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту під час застосування запобіжних заходів та унормування застосування запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання та особистої поруки на підставі постанов слідчого чи дізнавача;

— обґрунтування положень міжнародних інституцій та практики Європейського суду з прав людини щодо реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту під час особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану в частині забезпечення засади змагальності;

— розкриття процесуальної діяльності прокурора щодо забезпечення реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, яке носить наглядовий кримінальний процесуальний характер за додержанням вимог закону під час кримінального переслідування особи.

У дослідженні дисертант слушно наголошує на необхідності закріплення можливості оскарження недотримання розумних строків слідчим, прокурором до слідчого судді, оскільки подача такої скарги до прокурора не може бути визнана достатньою гарантією для незалежного та безперешкодного розгляду скарги. Така зміна порядку оскарження забезпечить конкуренцію під час розгляду скарги та відповідає вимозі ефективного засобу юридичного захисту на досудовому провадженні.

Певним елементом новизни є запропоновані зміни в механізмі реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту під час застосування запобіжних заходів, який включає можливості звернутися до уповноважених державних або міжнародних органів з вимогою змусити суб'єкта кримінального провадження відновити порушене право; внесення змін до ст. 176, 181, 193, 194, 303 КПК України й доповнення новою ст. 182-1 КПК України «Нагляд командування військової частини», а також доцільність виключного обрання тримання під

вартою до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану (ч. 8 ст. 176 КПК України з поширенням на злочини, передбачені ст. 402–205, 407, 408, 429 КК України).

Дисертантом в процесі дослідження розкрито проблемні питання реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту під час особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Заслуговують на увагу виокремлені критерії реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту на досудовому провадженні: доступність, результативність (перспективність), адекватність, достатність, практичність, оперативність, строковість, незалежність, неупередженість у взаємозалежності з верховенством права й законністю. Цікавою є пропозиція надати слідчим Національної поліції статус законних комбатантів, а їх потрапляння під владу противника повинно розглядатися як стан полону, а не утримання як заручників з метою легалізації виконання обов'язків та реалізації прав під час несення служби в умовах військової агресії (розслідування злочинів на деокупованих територіях), що сприятиме ефективному розслідуванню воєнних злочинів на території України Міжнародним кримінальним судом.

Аргументованою є позиція про те, що судовий контроль в частині реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту на досудовому провадженні безпосередньо здійснюється через розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність дізнавача, детектива, слідчого, прокурора під час досудового розслідування. З метою удосконалення такої діяльності запропоновано зміни й доповнення до ст. 303 КПК України щодо можливості оскарження рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора – підозрюваним, його захисником чи законним представником та ст. 304 КПК України в частині збільшення строку подання скарги на затримання особи, безпосередніх підстав її подання, прийняття процесуальних рішень під час розгляду, а також наслідки повернення такої скарги.

Вагомим здобутком дисертанта є удосконалення унормування механізму контролю щодо виконання рішення прокурора в частині задоволення скарги на дії

або бездіяльність суб'єктів, передбачених КПК України під час досудового розслідування, яке включає в себе надання вказівки щодо виконання рішення, заслуховування звіту про його виконання та прийняття рішення щодо активізації його виконання.

Ще одним позитивним моментом дисертаційного дослідження Осадчого П.В. є проведена систематизація гарантій забезпечення реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту під час процесуальних дій на початку кримінального провадження (забезпечення права на захист та надання правової допомоги; закріплення статусу, загальних правил участі та обов'язків захисника; розгляд клопотань слідчим суддею; доступ підозрюваного до матеріалів кримінального провадження в частині обрання запобіжних заходів; ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення та ін.).

Дисертантом висвітлено питання забезпечення реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту під час процесуальних дій на початку кримінального провадження, що є комплексом правових гарантій, до яких відносяться: забезпечення права на захист та надання правової допомоги (ст. 20, 45 КПК України), у тому числі шляхом повідомлення підозрюваного про його права (п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК України), забезпечення його захисником (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України); закріплення статусу, загальних правил участі та обов'язків захисника (ст. 45-47 КПК України) та ін.; розгляд клопотань слідчим суддею з урахуванням засад змагальності та свободи у представленні доказів (ч. 5 ст. 132 КПК України); забезпечення права на захист при розгляді клопотань про застосування запобіжних заходів (ч. 2 ст. 151, ч. 3 ст. 193 КПК України); доступ підозрюваного до матеріалів, що обґрунтовують необхідність застосування запобіжних заходів (ч. 2 ст. 150; ч. 2 ст. 155; ч. 2, 3 ст. 184 КПК України); надання копії клопотання та матеріалів підозрюваному перед розглядом клопотання (ч. 2 ст. 184 КПК України); можливість сторони захисту подати клопотання про допит свідка або дослідження матеріалів та право підозрюваного відмовитися від самовикриття під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів

(ч. 5 ст. 193 КПК України); ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК України).

Слушною є позиція автора, який наголошує на тому, що інститут особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану на деокупованих територіях є новим інститутом кримінального процесуального права, виникнення якого пов'язане зі складними військовими подіями в Україні та поширенням військових злочинів. Проблеми, що виникають при застосуванні особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану, включають відсутність законів про соціальний та правовий захист цивільних полонених, відсутність забезпечення предмету відання військових прокурорів та юридичної визначеності їх діяльності, прийняття неефективних підзаконних нормативних актів; відсутність можливості надання правничої допомоги фахівцями у галузі права, які не підлягають відводу від участі в конкретному кримінальному провадженні.

Дисертантом також досліджені права людини в контексті положень міжнародно-правових документів з прав людини, зокрема в Загальній декларації прав людини (ст. 8), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ст. 2), Європейській конвенції з прав людини (ст. 13), Хартії Європейського Союзу про Основні права (ст. 47). Констатовано, що сутність права на ефективний засіб юридичного захисту полягає у забезпеченні поновлення порушеного права, а у випадку неможливості – гарантування потерпілому можливості отримання відповідного відшкодування. За своїм процесуальним змістом ефективний засіб захисту повинен відповідати природі порушеного права, характеру допущеного порушення та наслідкам, які спричинило порушення прав особи.

Основні положення, висновки, рекомендації в повній мірі доведено дисертантом до широкої громадськості в опублікованих наукових працях.

Результати проведеного дослідження вже частково знайшли своє втілення в практичній діяльності правоохоронних органів, що засвідчується відповідними актами про їх впровадження, а також можуть бути використані в науковій роботі,

зрозуміло, в навчальному процесі юридичних навчальних закладів, а також в подальших наукових дослідженнях.

Зроблені автором наукові висновки є достовірними, аргументованими та належним чином обґрунтованими. Крім розглянутих вище, в роботі містяться й інші положення, висновки, рекомендації, які в сукупності і забезпечують цілісність проведеного дослідження, результати якого апробовано на науково-практичних конференціях та в повній мірі відображено у авторських публікаціях.

Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображено у семи наукових працях, зокрема, у п'яти наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, а також у двох тезах наукових доповідей, що опубліковані у збірниках науково-практичних конференцій та засідань круглих столів.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження Осадчого Павла Володимировича «Реалізація права на ефективний засіб юридичного захисту на досудовому провадженні в кримінальному процесі України», включає результати власних досліджень здобувача. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело, що свідчить про відсутність порушення академічної доброчесності.

Разом із тим, загальне позитивне враження про дисертацію не виключає наявності положень, які притягують світло полеміки. Тому, констатуючи наявність усіх необхідних для такого рівня наукової роботи моментів, слід відзначити, що вона містить деякі дискусійні, спірні або ж такі, що потребують додаткових уточнень, положення.

1. У своїй дисертації автор пропонує внести зміни до ст. 181 КПК України й викласти її у такій редакції: «1. Домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло, *в якому він постійно або тимчасово проживає*, цілодобово або у певний період доби. *Якщо за станом здоров'я підозрюваного, обвинуваченого йому необхідне стаціонарне лікування в закладах охорони здоров'я з постійним перебуванням під наглядом лікарів, місцем*

його тримання під домашнім арештом може бути визначений лікувальний заклад. Втім, на нашу думку, реалізація даного права на практиці може бути досить проблемною, оскільки контроль домашнього арешту у лікарні може бути ускладненим або суперечити етичним нормам, особливо якщо пацієнт потребує медичної допомоги чи перебуває у важкому стані.

2. До військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану передбачено виключне обрання тримання під вартою. Таке положення закріплене у ч. 8 ст. 176 КПК України та поширюється на злочини, передбачені ст. 402–405, 407, 408, 429 КК України. Однак, вчені-практики висловлюють не одностайну позицію з такими нововведеннями, зокрема щодо неконституційності законодавчих положень, які закріплюють безальтернативне тримання під вартою, зокрема щодо військовослужбовців, підозрюваних за колабораціонізм. Дійсно, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово наголошував, що безальтернативне тримання під вартою суперечить статті 5 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право на свободу та безпеку. Суд розглядає такий підхід як непропорційний, особливо коли відсутнє належне обґрунтування загрози або ризиків. В Україні такі рішення можуть бути оскаржені в ЄСПЛ, що створює додаткові проблеми для держави. Підозрюваних у колабораціонізмі часто розглядають як осіб, що несуть загрозу державній безпеці, тому до них застосовують жорсткі запобіжні заходи. Водночас критики зазначають, що законодавче обмеження можливості застосування альтернатив (наприклад, застави чи домашнього арешту) може бути надмірним, оскільки воно не враховує індивідуальних обставин кожної справи. Цікавить позиція автора з цього питання і можливі шляхи його вирішення.

3. В умовах збройного конфлікту, коли поліцейські на рівні із збройними силами боронять державу, особливо гостро стоїть питання визнання поліцейських, які захоплені противником, законними комбатантами, з визначенням відповідних гарантій та компенсацій для них і членів їх сімей. Однак, сили правопорядку не входять до складу суб'єктів, перерахованих у Конвенціях, а отже, за нормами міжнародного гуманітарного права, не мають

права на статус законного комбатанта. Дане твердження потребує додаткового обґрунтування автора з цього приводу.

4. Реалізація права на ефективний засіб юридичного захисту під час процесуальних дій на початку кримінального провадження обумовлена виконанням завдань передбачених ст. 2 КПК України з дотриманням положень ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) щодо забезпечення прав і основних свобод на національному рівні та гарантування ефективної системи їх захисту на міжнародному рівні. На нашу думку, у зв'язку із отриманням Україною статусу кандидата на членство в ЄС, варто було б більш широко розглянути законодавство ЄС із даного питання, особливо в частині імплементації європейських правових норм в законодавство України і який це може мати вплив на інститут захисту в кримінальному процесі?

Перераховані вище, як і деякі інші зауваження, мають дискусійний характер і, як на нас, складають підґрунтя до наукової дискусії під час захисту дисертантом свого дослідження і дадуть можливість проявити йому свій науковий потенціал та уміння вести наукову полеміку.

Таким чином, незважаючи на висловлені вище зауваження і побажання та враховуючи викладені вище позитивні характеристики дисертації є підстави зробити висновок, що дисертація «Реалізація права на ефективний засіб юридичного захисту на досудовому провадженні в кримінальному процесі України» виконана на високому науковому і методологічному рівнях, з широким використанням загальної та спеціальної літератури, та має наукову цінність й практичну значимість в діяльності правоохоронних органів.

Загальний висновок: дисертація Осадчого Павла Володимировича на тему: «Реалізація права на ефективний засіб юридичного захисту на досудовому провадженні в кримінальному процесі України», представлена на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані результати, що вирізняються новизною за своїм змістом та відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, встановленим у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти

(наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Осадчий Павло Володимирович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії публічної
безпеки громад факультету № 2 Донецького
державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор **Валентина ДРОЗД**

Т.в.о. начальника відділу
документування службової діяльності **Наталя ХОЗЛУ**